

19. Yüzyılın Ortalarından İtibaren Yeniköy’de Üç Rum Okulu’nun İnşasına İlişkin Girişimler

Attempts for the Construction of Three Greek Schools in Yeniköy After the Mid-19th Century

Oya ŞENYURT¹

Gönderilme Tarihi: 11.09.2020 - Kabul Tarihi: 03.12.2020

Özet

Boğaziçi’nin Rumeli yakasında, Sarıyer ilçesinde İstinye ile Tarabya arasında yer alan Yeniköy, geçmişte Rum nüfusun yoğunluğunun görüldüğü bir semttir. Rumlar, 19. yüzyılda Aya Yorgi, Aya Nikolaos ve Aya Panayia mahalleleri olmak üzere üç mahallede, mahallelere adlarını veren kiliselerin etrafında, konut ve dükkânlardan oluşan bir yerleşim alanına sahiplerdir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Rumlarla tanımlı bu alanın içinde üç okul yapısının inşasına ilişkin girişimler olduğu da görülmektedir. Bu makalede arşiv belgeleri ışığında, Yeniköy’ün tarihi hakkında genel bir değerlendirme yapılarak, Rum nüfus ve inşaa girişiminde bulunulan üç okul yapısı incelenmiştir. İnşası gerçekleşen Karatodori Erkek ve Kız Okulu, Zografyon Kız Okulu ile Panayia Mahallesi’nde yapılması planlanan ancak yapımı gerçekleştirilmeyen bir okul tasarımı; inşaa kararları ve mimarileri bağlamında arşiv belgeleri ışığında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeniköy, Zografyon Kız Okulu, Karatodori Erkek ve Kız Okulu.

Abstract

Yeniköy, located on the Rumeli side of the Bosphorus, between İstinye and Tarabya in the Sarıyer district, is a district where the density of the Greek population was seen in the past. In the 19th century, Greeks had a residential area consisting of houses and shops in three neighborhoods, namely Aya Yorgi, Aya Nikolaos and Aya Panayia, around the churches that gave their names to these neighborhoods. After the second half of the 19th century, it is seen that there are attempts to build three school structures in this area. In this article, in the light of archive documents, a general evaluation of the history of Yeniköy was made, the Greek population and three school buildings that were attempted to be built were examined. Karatodori Boys and Girls School, Zografyon Girls' School which are built and a design that planned to be built but not realized in the Panayia Neighborhood are discussed in the light of archive documents in the context of construction decisions and architectures.

Keywords: Yeniköy, Zografyon School, Karatodori School.

¹ Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, oya.senyurt@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3961-6481

1. Giriş

Bilindiği gibi, Tanzimat'tan itibaren devletin genel amaçlarına uygun olarak yeni bir eğitim politikası oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda millet sistemi içinde yer alan her cemaat kendi eğitim sisteminde yeni düzenlemeler yapmıştır. Tanzimat Fermanı'ndan sonra azınlıklara yönelik ikinci hukuki düzenleme ise 1856 Islahat Fermanı ile gerçekleşmiştir. Ferman, azınlıklara okul açma ve geliştirme izni vermiştir (Macar, 2010: 774-775). Islahat Fermanı'nın yanı sıra 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. Maddesi gayrimüslimlerin okullarına ve okul açma pratiklerine ilişkin bilgiler içermektedir. Bu nizamname ile gayrimüslimlerin okul açmaları ilgili cemaat ve şahıslara bırakılmıştır. Bu bağlamda 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra gerek Anadolu'da gerekse İstanbul'da yaşayan Rumların okul inşa faaliyetleri için izin istekleri oldukça artmıştır. Tanzimat sonrası bulan inşa girişimleri için öncelikle ruhsat talebinde bulunulduğu ve bu tip belgelerin de Osmanlı Arşivi'nde önemli bir yekûn tuttuğunu söylemek yerinde olur. İnşa girişimleri yanmış ya da yıkılmış okul yapıları için olabileceği gibi, Rum nüfusun yeterli sayıya eriştiği ancak okulun olmadığı ya da okul sayısının yetersiz kaldığı alanlarda da dikkat çekmektedir. Rum okullarının birçoğu Osmanlı Rum vatandaşı veya Yunan tebaasından zengin kişiler tarafından yapılan girişimlerle inşa edilmiştir. 1839 Tanzimat Fermanı'nın kabaca sınırları işaret etmesinin ardından 1856 Islahat Fermanı ve 1860'larda biçimlenen milletlere özgü milli nizamnamelerin içinde 1862 tarihli Rum Ortodoks milletine ait nizamnameyle birlikte modernleşmenin gereği eğitimin cemaat içinde oldukça geniş tabana yayılması sağlanmıştır. Bu çerçevede yüksek eğitime yönelik temel eğitimi verecek okullar Galata-Pera çevresinde daha modern yaklaşımlarla kayda değer hale gelmiş ve Galata-Şişli istikametinde ilerlemiştir (Erkan, 2009: 62).

Rum cemaatine ait okul yapıları İstanbul'da Pera ve Galata gibi gayrimüslimlerin yaşam merkezi olarak kabul edilebilecek semtlerde yoğunlaştığı gibi makalenin konusunu oluşturan Yeniköy gibi merkez dışında kalan bölgelerde de artış göstermiştir. Eğitimle ilgili devletin aldığı önemli kararlarla birlikte Yeniköy'de okul yapımları için yapılan girişimlerin de ortaya çıktığı görülmektedir. Yeniköy'de Karatodori Kız ve Erkek okullarının inşa girişimi, 1847 yılında Talimat-ı Sıbyan ile 6-10 yaşlarındaki çocukların sıbyan mekteplerine gitmelerine ve çocukların ders bazında ayrı sınıflarda okutulmalarına karar verildiği (Koyuncu, 2013: 82) dönemdedir. 1869 yılında yürürlüğe giren "*Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*" ile kızlar için sıbyan mekteplerinde bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler gayrimüslim kız öğrencileri de kapsamaktadır. Nizamnameye göre, her mahalle ve köyde en az bir okul, Müslüman-Hıristiyan karışık yerlerde her toplum için ayrı bir okulun bulunması gerekmektedir. Bu nizamnamenin yürürlüğe girmesinin ardından, 1870'li yıllarda Rum cemaati içinde kız çocukları için ilk ve ortaokul düzeyinde okullar açılmaya başlamıştır (Macar, 2010: 785). Açılışı 1872 yılına rastlayan Zografyon Rum Kız Mektebi de bu düzenlemelerden sonra Yeniköy'de yetersiz kalan okul binaları nedeniyle inşa edilmiştir. 1914 yılında ise bir teşebbüste daha bulunularak yetersiz kalan erkek okulunun içindeki öğrenciyi alabilecek bir başka okul yapısının inşasına girişilmiştir.

Bu bakış açısıyla makalede, İstanbul'un Yeniköy semtinde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren inşası için girişimde bulunulan Rum okulları değerlendirmeye alınmıştır. Yeniköy'de bu döneme tarihlenen Aya Yorgi Mahallesi'ndeki Karatodori Erkek ve Kız Okulu, Aya Nikolaos Mahallesi'ndeki Zografyon Kız Okulu ve Aya Panayia Mahallesi'nde inşa edilmek istenen ve adının "Evgenidion" olması planlanan bir okul yapısı olmak üzere; toplam üç okulun arşiv belgelerinden elde edilen bilgiler ışığında inşa kararları, süreçleri ve mimari özellikleri bağlamında ele alınması amaçlanmıştır.

2. Genel Hatlarıyla Yeniköy'ün Tarihi ve Rum Nüfusu

Boğaziçi'nin en büyük köylerinden biri olan Yeniköy, Boğaz'ın Rumeli yakasında bulunmaktadır. İstinye Vapur İskelesi'nin Kalender Caddesi'ne kavuştuğu yere kadar uzanan Köybaşı ve Sait Halim Paşa Caddeleri Yeniköy'ün iki ana caddesidir.

Şekil 1. 1970'te Yeniköy ve çevresini gösteren hava fotoğrafı
(Pınar Çakmak ve Hakan Kılınç Arşivi)

Yeniköy (Şekil 1), Boğaziçi'nin Rumeli yakasında, Sarıyer ilçesinde İstinye ile Tarabya arasında yer alır. Çileğiyle meşhur olduğundan Komarodes, sakin denizi sebebiyle de Bizanslılar tarafından Eudios Kalos adı verilen bu köy Kanûnî Sultan Süleyman zamanında gelişmiş, şenlenmiş ve Yeniköy adını almıştır. Yeniköy, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde 3000 haneli bağlı ve bahçeli müzeyyen bir şehir olarak tanımlanmıştır. 17. yüzyılda zengin kalyon sahiplerinin evlerinin bakımlı olduğunu bildiren Evliya Çelebi üç caminin varlığından söz eder, han, hamam ve bekâr odaları ile 200 kadar dükkânın da Yeniköy'de mevcut olduğunu belirtir (Deleon, 1998: 63-64). Burada Güzelce Ali Paşa'nın, Zenbillizâde Molla Çelebi'nin camileriyle bir Halvetî tekkesi vardır. Bu dönemlerde Galata nâibinin idaresinde olan Yeniköy, subaşısı, yeniçeri serdarı, çavuş ve yasakçıları olan bir semttir (Gökbilgin, 1992: 256).

Yeniköy, İstanbul'un fethi sırasında harap bir semtken Osmanlılar tarafından 16. yüzyılda imar edilmiş, 18. yüzyıldan itibaren zengin, seçkin bir semt haline gelmiştir (Taşcıoğlu, 1994: 485). Yeniköy'deki çilek bahçelerini Rumlar ve Ermeniler üzüm bağlarına ve çamlıklara çevirdikleri için buraları aynı zamanda birer gezinti yeri olmuştur (Dethier, 1993: 82). Semtin adının "Geni" kelimesinden geldiği de söylenir. Osmanlılar döneminde Geni kasabasından gelen Ulahlar iskân edilmiş ve Geni, Kanuni

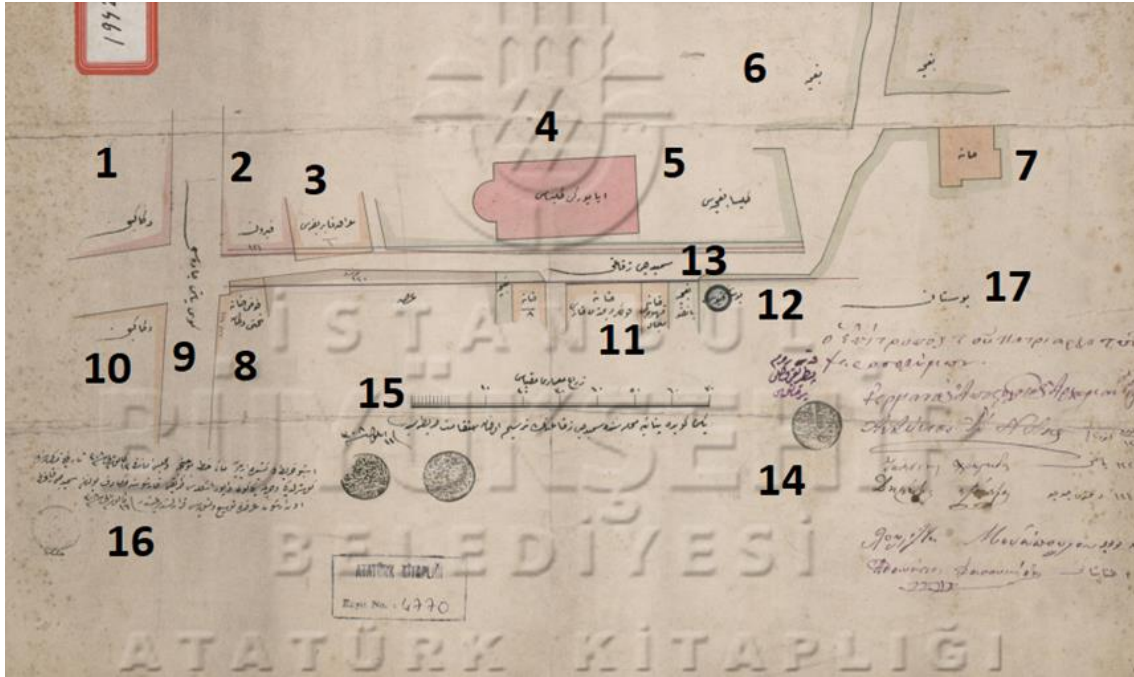
Sultan Süleyman'ın fermanıyla “Yeni” olmuştur. Yaklaşık bir yüz yıl sonra, aynı köye Doğu Karadeniz kıyılarından denizci ve tacir büyük bir kalabalık gelerek köyün hem nüfusunu hem de iş sahasını genişletmişlerdir. İnciciyan'ın ifadesine göre, buraya köy denilirse de güzel bir şehirden farkı yoktur. Antonie Olivier, Yeniköy'ün geniş bir perspektife sahip güzelliğini “*biraz sonra Yeniköy Burnu'na gelince Tarabya'nın ve Büyükdere'nin güzel manzarasıyla karşılaştık*” (Olivier, 2016: 98) diyerek tarif etmiştir. Ancak, saldırıya açık bir mevki olduğu da dikkat çekmektedir. Söz gelimi, Bizans devrinde, hafif ve hızlı deniz araçlarıyla yapılmış Kazak akınlarının, 17. yüzyıl sonlarında da tekrar ettiği görülmüştür. Bununla birlikte, 19. yüzyıl Yeniköy'ü tüm tehlikeleri bertaraf etmiş, gayrimüslim zenginlerin rağbetini kazanmış bir sayfiye mahalli haline gelmiştir. Halkının çoğunluğunu Karadenizliler oluşturmaktadır. Rumlar'dan başka Ermeniler'in de oturduğu Yeniköy'de bilhassa 19. yüzyılda Rum zenginleri zarif ve süslü yalılar yaptırmışlardır. Köyün ilerisinde bir tabya ile daha ileride Nevşehirli Damat İbrâhim Paşa tarafından yaptırılan Kalender Köşkü vardı (Şekil 2). O zamandan beri burası Boğaziçi'nin en güzel mesire yerlerinden biri olmuştur (Gökbilgin, 1992: 256). Deniz kıyısına yayılmış yalıları ve tepelere doğru tırmanan köşkleri ile önemli mimarlık örneklerinin verildiği bir Boğaz semti haline gelmiştir (Ayverdi, 1968: 236-238).

Şekil 2. Yeniköy Kalender Köşkü (Kasrı)
(İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi Fot. No: 90461- 0022).

Bilindiği gibi, Boğaz köyleri, Fener, Beyoğlu, Galata ve Adalar, Osmanlı İmparatorluğu boyunca Rumların yoğun yaşadığı bölgeler arasındadır. Pek çok yerli ve yabancı seyyahın anlatımında söz konusu semtlere ilişkin Rum cemaatine ait veriler de yer almıştır. Yeniköy'ün Karadeniz ticaretini kontrol etmesi ve dolayısıyla İstanbul ticaretinde önemli bir yeri olması nedeniyle ticaret işlemlerinde doğacak problemleri çözmek için bir mahkeme, ticari ziyaretçiler için önce han, daha sonra ise otel inşa edilmiştir (Dökmeci ve Koramaz, 2008: 17). 1681 yılında Eremya Çelebi Kömürciyan ise, Yeniköy halkının bir kısmını Türklerin oluşturduğunu, Ermeni'nin az olduğunu, ancak çok sayıda Rum'un varlığını kaydeder. Kömürciyan'a göre, birçok bağ ve bahçeyle dolu olan bu bakımlı köyde üç tane Rum kilisesi vardır ki, bunlardan biri Kudüs patriğine bağlıdır.

1800 yılında Sarraf Hovannesyanyan, Yeniköy’de Rum nüfusun fazlalığına yeniden dikkat çekerek, Kudüs patriğine bağlı kilisenin Aya Yorgi olduğunun altını çizerek, Aya Yorgi’den başka Ayios Nikolaos ve Aya Panayia adlı Yeniköy’ün iki kilisesini sayar. Bu üç kilise dışında üç ayazma da vardır (Evren, 2010: 390). Aya Yorgi Kilisesi, Aya Yorgi ve Aya Nikola mahallelerini birbirinden ayırmaktaydı. Her Rum mahallesi kiliselerin etrafında gelişim göstermiştir. Söz gelimi Aya Panayia Mahallesi 1837 yılında yeniden inşa edilen Aya Panayia Kilisesi (Meryem Ana Kumariotissa Kilisesi) etrafında gelişmiştir (Dökmeci ve Koramaz, 2008: 23-24). Simitçi Sokağı’nın 1893 yılında çizilen istikamet haritasında (Şekil 3) Aya Yorgi Kilisesi’nin çevresinde Rumlara ait konutlar, bostan ve bahçeler, dükkanlar ve arak (rakı) fabrikası yer almaktadır. 25 Mart 1914 tarihli Aya Nikola Mahallesi için çizilmiş istikamet haritasında ise Aya Nikola Kilisesi bahçesi, papaz odaları, Rumluların bahçeleri ve evleri, Said Halim Paşa Konağı’nın bahçesi yer almıştır (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Hrt_004531).

Şekil 3. Aya Panayia Mahallesi Simitçi Sokağın istikamet haritası. 1. Dekâkin (dükkanlar), 2. Fırın (?), 3. Arak Fabrikası, 4. Aya Yorgi Kilisesi, 5. Kilise Bahçesi, 6. Bahçe, 7. Hane, 8. Fevki hane tahtı dükkan, 9. Köybaşı Caddesi, 10. Dekâkin, 11. Dülger Dimitri Hanesi, 12. Bostan Kityos, Bahçe Yanko, Hane Kahveci Mihal, 13. Simitçi Sokağı, 14. Kudüs Rum Patriği Vekili Permanos, 15. Zirâ‘-ı Mimari miqyas Yeniköy’de Panayia Mahallesi’nde Simitçi Sokağının tersim olunan istikamet haritası Fi 11 Eylül [1]308 Mühür: Beşinci Daire-i Belediye Müdürü Hüseyin, Mühür: [okunamıyor], 16. İşbu haritada keşide edilen mavi hat mucebince ve Meclis-i Emanet’in 13 Kanunusani [1]308 tarihli müzekkeresinde gösterildiği vechle Yeniköy Vapur İskelesi tariki karşısına müsadif bulunan Simitçi Sokağı’nın on arşın arzında tevsi‘ ve tesviyesi kararlaştırılmıştır. Fi 16 Kanunusani [1]308/28 Ocak 1893, 17. Bostan (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Hrt_004770).

Şekil 4. Yeniköy (İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, Fot. No.: 90813-0048).

1839 yılında Yeniköy Aya Nikola Mahallesi'nde 1218, Aya Yorgi Mahallesi'nde 513, Panayia Mahallesi'nde 1235 erkek nüfusun yaşadığı tespit edilmiştir (Kaplıanoğlu, 1998: 209). 16 Mayıs 1914 tarihine ait bir belge ise, Yeniköy'de 800 hane ve 2800 Rum'un yaşamakta olduğunu kaydeder (COA., ŞD., Dosya no: 2383, Gömlek no: 14). 1914 yılındaki bu tespitle Rum nüfusun yeni bir okul açılması talebinin karşılanması için sayının yeterli olduğu ifade edilmiştir.

Yeniköy, Boğaz'ın Avrupa yakasında Arnavutköy'den sonra Galata Kadılığı'na bağlı ikinci büyük Rum köyüdür (Türker, 2004: 17). Karadeniz'e açılan gemilerin kaptanlarının, peksimetlerini Galata veya Yeniköy'den aldıkları bilinmektedir. Yeniköy iskelesinden sonraki ilk aralık iskelenin adı "Peksimet İskelesi" olarak anılır (Taşçıoğlu, 1994: 485-486). Evliya Çelebi de Yeniköy'deki dükkânlarının çoğunun peksimetçi olduğunu belirtir. Anlaşıldığı gibi, uzun yıllar boyunca ekmek ve türevlerini üretme konusunda Yeniköy önemli bir merkez olmuştur. Bu savı doğrulayan bir başka bilgiye II. Mahmud dönemine ait bir bostancıbaşı defterinde de rastlanır. Buna göre, Yeniköy sahilinde yer alan yapılar arasında ekmekçi esnafına ait çok sayıda dükkân ve fırın vardır (Taşçıoğlu, 1994: 486).

Keçecizade Fuad Paşa'nın sadaretinde (1864), Yeniköy gelişmiştir. Salâh Birsal İstinye İskelesi'nin Yeniköy yakasının gayrimüslimlerin evleriyle dolu olduğunu belirtir (Birsal, 2014: 299). Ayrıca başta Dahiliye Nazırı Memduh Paşa'nınki olmak üzere paşalara ait yalılar da inşa edilmiştir (Şekil 4) (Alus, 1997: 170). Rus Harbi'nden (1877-1878) sonra burada muhacirler iskân edilmişlerdi. Göç sırasında Yeniköy'deki bazı yalılar muhacirlerin ikamet ettiği yerler haline dönüşmüştür. Söz gelimi, Basiretçi Ali Efendi, muhacirlerin yoğun olarak geldiği bir zamanda, Yeniköy'de bulunan Şirvanizade Mehmed Rüşdü Paşa yalısına, iki yüzden fazla Çerkez muhaciri yerleştirildiğini ifade etmektedir (Basiretçi Ali Efendi, 2017: 643).

Şekil 5. 20. yüzyıl başında hazırlanan Necip Bey Haritaları'nın Fransızca versiyonunda Yeniköy (Guide de Stamboul, V. Feuille les Villegiatures d'été de la Cote de Roumelie 2 partie, Jeni-keuy/ Nedjib, Atatürk Kitaplığı, Hrt_00042)

19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'un semtlerinin renkli tasvirini yapan Hagop Baronyan ise köyün yavaş yavaş aristokratların evine dönüştüğünden söz eder. Kadınların süslenme ve giyinme düşkünlüğüne de değinen yazar, Ermeni kadınlarının eğitilmiş olmalarına dikkat çekmiştir. Ermeni nüfusu üzerinden bir Yeniköy tanımlaması sunan Baronyan, erkeklerin gece eğlencelerinden söz ederek Ermeni cemaatinin sosyalleşme alanlarına çeşitli referanslar vermiştir. Baronyan'a göre, 19. yüzyılın ikinci yarısında Yeniköy'de 40 hane Ermeni yaşamaktadır (Baronyan, 2016: 135). Nahid Sırrı Örik ise Yeniköy'ü sahilinde yabancıların yaşadığı, mondenlik ve kibarlık oyunu oynanan bir yer olarak tanımlar (Örik, 2011: 102). 1851 yılında Şirket-i Hayriyye vapurlarının hizmete girmesinden sonra Boğaziçi, İstanbul'un bir mahallesi hükmüne girmiştir. Mesirelerden yararlanmak isteyen halk için Büyükdere, Tarabya ve Yeniköy'de gazinolar ve oteller açılmıştır (Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, 2011: 131).

Şekil 6. Yeniköy Avusturya Başkonsolosluğu (İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, Fot. No: 90596-0001).

20. yüzyıl başında hazırlanan Necip Bey Haritaları'nın Fransızca versiyonunda (Şekil 5) Yeniköy'ün önemli yapıları arasında Köybaşı Caddesi'nde yer alan Avusturya Başkonsolosluğu binası yer almıştır (Şekil 6). Yeniköy'ün kuzeyinde, Said İbrahim Yalısı'nın yanında bulunan Avusturya'nın İstanbul Başkonsolosluğu, geçmişte Cezayirliyan Yalısı olarak anılmaktaydı. Ermeni banker Mıgırdıç Cezayirliyan Ailesi'ne ait olan yalı, II. Abdülhamid tarafından Avusturya-Macaristan İmparatoru I. Franz Joseph'e hediye edilmiştir. Yalının eşyasının (Şekil 7) çoğunun Birinci Dünya Savaşı sonunda satıldığı bilinmektedir². Yapı günümüzde Avusturya'nın İstanbul Başkonsolosluğu ve kültür merkezi olarak kullanılmaktadır. Haritada Avusturya Başkonsolosluğu binasının yanında yer alan Katolik Kilisesi Ermenilere aittir. Bu kilise dışında yine haritada Kilise Sokak'ta yer alan Ermenilere ait Meryem Ana Kilisesi dikkat çekmektedir.

Ancak haritada kısmen yerleri tespit edildiği halde isimleri verilmeyen ve günümüzde haklarında en az bilgiye sahip olunanlar Rum okullarına ait binalardır. Bir sonraki bölümde, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Yeniköy'de inşa girişiminde bulunan Rum okullarının inşa kararları, süreçleri ve mimarilerine dair genel bilgiler arşiv belgeleri ışığında ele alınmıştır.

Şekil 7. II. Abdülhamid Fotoğraf Albümünde Yeniköy Avusturya Başkonsolosluğu'nun içinden bir görünüş (İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, Fot. No: 90596-0021).

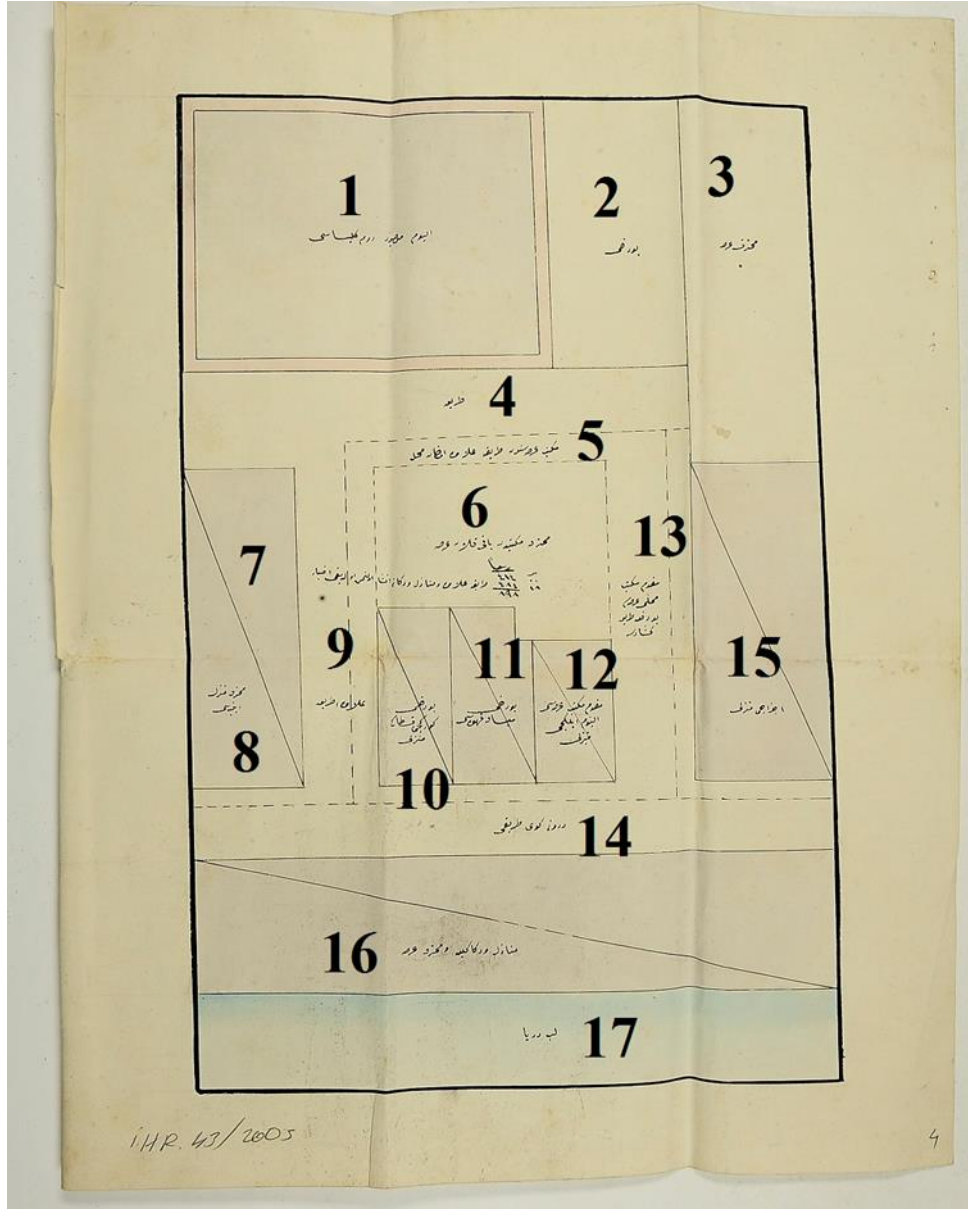
3. Yeniköy'de Varlığı ve İnşa Girişimleri Tespit Edilen Rum Okulları

18. yüzyılda Yeniköy'de eğitime ve sosyal yardımlaşmaya önem verildiği kaynaklardan anlaşılmaktadır. Söz gelimi, 1764 yılında Patrik Samuel Haççeri'nin Yeniköylülere hitaben yazdığı mektupta, kurulmasına izin verdiği okul ile bunun için gerekli finansman ve organizasyon hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Ayrıca, 1785-1804 tarihleri arasında biri Aya Nikola'ya ve diğeri Aya Panayia'ya bağlı ve karma olmak üzere iki Rum okulunun bulunduğu tarihçi Manuel Gedeon'un kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu okulların finansmanı ise Alexandros Mavrokordatos gibi zamanın zenginleri tarafından karşılanmaktadır (Dökmeci ve Koramaz, 2008: 27).

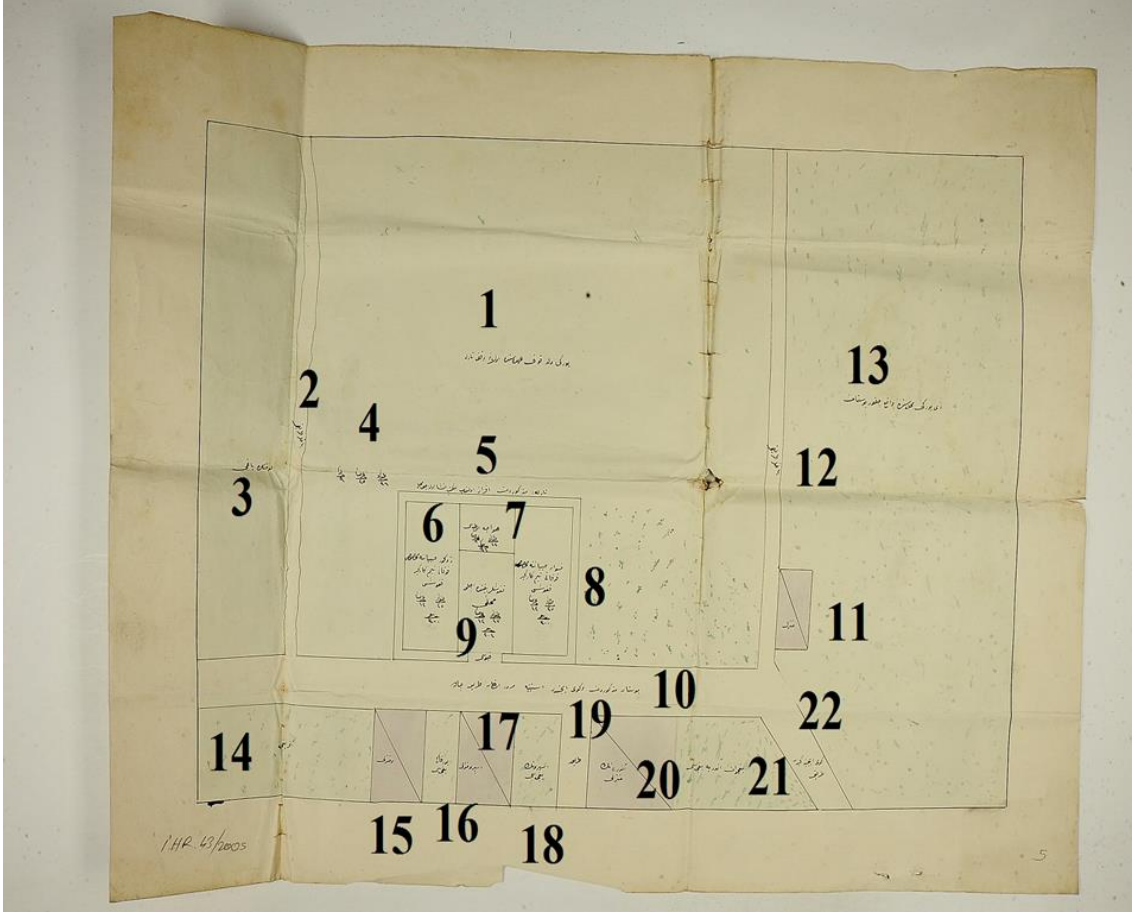
Tanzimat sonrası gayrimüslimlere verilen haklar doğrultusunda cemaat yapılarının inşasının arttığı ve Rum cemaatine ait bazı inşa istekleri içinde eğitimde modernleşme sonucunda, okul yapılarının önemli bir ağırlığı olduğu bilinmektedir. 26 Ekim 1847'de Kuruçeşme'de olan eski Rum Mektebi'nde okunan derslerin arttırılması ve yapının genişletilmesi ile Yeniköy'de sıbyan mektebinin inşa ettirilmesine ruhsat verilmesi isteği Patrik Antimos'un dilekçesinde aynı anda sunulmuştur. Patriğin arzı ve Yeniköy'deki okula ilişkin plan, sultana sunulmak üzere hazırlanmıştır. Patrik Antimos'un dilekçesinde adı geçen iki okula ilişkin inşa isteği, Rum cemaatinin “*mektebimiz yoktur*” diyerek tahsil için Yunanistan'a ve Frengistan'a gitmelerinden kaynaklanmıştır. Okumak için Rum cemaatinin bu zorunlu yurt dışına çıkışları devlet tarafından uygun bulunmamıştır. Bu sebeple talep edilen genişletme ve yeniden inşa etme faaliyetlerine izin verilmesine olumlu bakılmıştır. Ayrıca her iki yapının da eski yapı olması, tadilat ve genişletme işlerine izin verilmesi için etkili olmuştur.

Rum milletinin çocuklarının ilim tahsil etmek ve fen öğrenmek üzere mektep ve talimhaneleri çok olan Avrupa'ya gitmeleri ve oralarda uzun süre ikâmet etmeleri sebebiyle, din ve mezhepten alakalarını kesmeleri, hal ve davranışlarının değişmesi, boş hayallerle yoldan çıkarak imparatorluğa geri dönmelerinden Rum Patriği şikâyetçidir. Bu sebeple, mümkün olduğu kadar Avrupa'da bulunan mekteplerdeki gibi bir eğitim verilerek, yetişen öğrencilerin Yunan, Latin, Fransız lisanlarını öğrenerek eğitim almaları ve eğitim sonunda da öğrencilerin çalışıp kazandıkları derecelere ve yetenekleriyle imparatorluk içinde açılacak okullarda öğretmen olarak istihdam edilmeleri Rum patriği tarafından uygun görülmüştür. Patriğe göre, yabancı hocalara muhtaç olmadan, Rum çocuklarını boş hayaller, uygunsuz haller ve durumlardan korumak için, İstanbul'da (belgede İstanbul'un isimlerinden biri olan “Asitane” kullanılmıştır) bir mektep açılarak düzenlenmesi gereklidir. Kuruçeşme'de eğitim vermek amacıyla bir mektep açılmışsa da saf niyetlerinin sonuca ulaşamadığını ve eğitimin gereği gibi uygulanamadığını ifade eden patrik Antimos, mektebin harap olduğunu ve yer darlığı sebebiyle öğrencinin azalmasına mani olmak için tamir edilmesine ve genişletilmesine ihtiyacı duyulduğunu ifade etmiştir.

Belgeden Yeniköy'de yanan bir mektep yapısının olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 8). Bu yapının keşfi Ebniye-i Hassa müdürü tarafından yapılmıştır. Yanan mektebin arsasından bir bölüm yola katılmışsa da kalan kısmın mektep inşa etmeye yeterli olduğu tespit edilmiştir. Ancak, patrik Antimos'un isteği, yeni mektebin yanan mektep arsası yerine, Yeniköy'de bulunan Sultan Beyazıd Han'ın evkâfindan Çukurbostan isimli mahaldeki bir arsa üzerinde inşa edilmesidir (Şekil 9). Belgede geçen “(...) *Rum milleti böyle şeyler istidâ ettikçe dirig (esirgeme) muamelesi gösteriliyor yollu Rusyalılar taraflarından vaki olmakda olan tarizâtın (laf dokundurma, taş atma) mehmâ emken (mümkün olabildiği kadar) önü kestirilmiş olacağı mülahazasına (...)*” ifadesinden de anlaşılacağı gibi, Rusya'nın Rumların yaşantısında kısıtlama yaratıldığı gerekçesiyle devleti suçlamaları kaygısı içinde izin istediği kabul edilmiştir (COA., İ.HR., Dosya no:43, Gömlek no:20005).

Şekil 8. Yeniköy’de Yanan Sıbyan Mektebi’nin Yeri ve Denize Göre Konumunu İçeren Harita (COA., İ.H.R., Dosya no:43, Gömlek no:2005): 1. El-yevm mevcut Rum kilisesi, 2. Bu dahi, 3. Muhterik arsa, 4. Tarik, 5. Mekteb arsasından tarik ilave olunan mahal, 6. Muhterik mektebden baki kalan arsa, 7. Tarika ilave ve menazil ve dükkan inşa olunmuş olduğu ihbar, terbian 414 zira+484 zira=898 zira 18 parmak, 8. Muhterik menzil ebniyesi, 9. İlave tarik, 10. Bu dahi kürkü Kostaki menzili, 11. Bu dahi Misak kahvesi, 12. Mukaddem mekteb arsası el-yevm etmekçi menzili, 13. Mukaddem mekteb mahalli arsası bu defa tarik küşadı, 14. Derunu köy tariki, 15. Eczacı menzili, 16. Menazil ve dekakin ve muhterik arsa, 17. Leb-i derya.

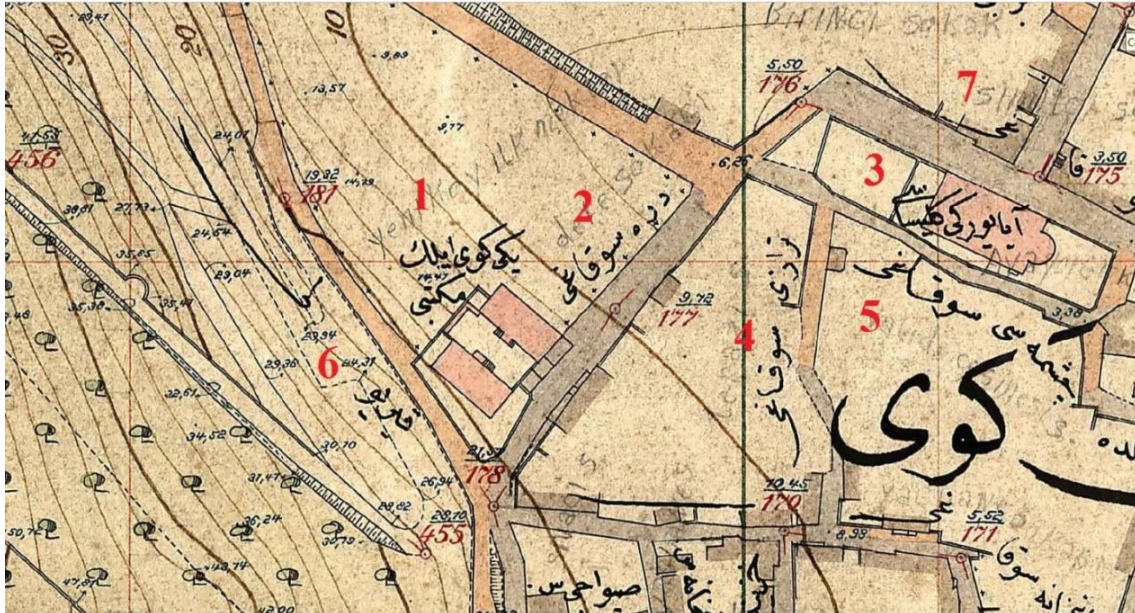

Şekil 9. Aya Yorgi Mahallesi'nde Bulunan Çukurbostan'da Yeni Bir Sıbyan Mektebi İnşası İçin Hazırlanan Harita (COA., İ.HR., Dosya no:43, Gömlek no: 2005): 1. Yorgi veled-i Foti uhdesinde olan vakıf tarla, 2. Bağlar tariki (yolu), 3. Lofet'nin bağı, 4. Kadden 9 zira, arzan 25 zira, tulen 36 zira, 5. Tarla-i mezkûrdan ifraz olunup mekteb inşa olunacak mahal, 6. Zükur (erkek) sıbyanına mahsus nim kargir koğuş, tulen 25 zira, arzan 12 zira, terbian 300 zira, 7. Hoca odası, tulen 12 zira, arzan 8 zira, terbian 96 zira, 8. Nisvana (kızlara) mahsus fevkani nim kargir koğuş, tulen 25 zira, arzan 12 zira, terbian 300 zira, 9. Koğuşlar beyninde açıklık mahalli tulen 17 zira, arzan 12 zira, terbian 204 zira, 10. Bostan-ı mezkurdan ve köy içinden İstinye'ye mürur olunan tarik cadde, 11. Menzil, 12. Bağlar tariki, 13. Aya Yorgi Mahallesi'nde vaki Çukurbostan, 14. Ahar bahçe, 15. ve menzili, 16. Yorgaki bahçesi, 17. İspiro menzili, 18. İspiro'nun bahçesi, 19. Tarik, 20. Anderya'nın menzili, 21. Bahçivan, 22. Anderya bahçesi.

Arazideki eğim kayda alınmayarak çizilen bir vaziyet planının yer aldığı belgede, Aya Yorgi Mahallesi'nde bulunan Çukurbostan'da inşa edilecek sıbyan mektebinin giriş kapısının önünden geçen yol boyunca Rumlara ait evler ve yanlarında bahçelerle komşu olduğu tespit edilmektedir. Okulun arka cephesi ise bir tarlaya bakmaktadır. Dikdörtgen plana sahip okulun bulunduğu arsanın üç tarafı yollarla çevrilmiştir. Giriş kapısından geçildikten sonra ulaşılan avlunun eni 12 zira (9 m.), boyu 17 ziradır (12.75 m.). Avlunun sağ ve solu dikdörtgen planlı iki okul yapısı ile sınırlanmış, giriş kapısının karşısında ise boyu 12 zira (9 m.) eni 8 zira (6 m.) ebadında hoca odası ile sonlanmıştır.

Girişin sağında yer alan “kâgir koğuş” olarak geçen mekân yarı kâgir, boyu 25 zira (18.75 m.) eni 12 zira (9 m.) ebatlarında ve kız çocuklarına ait olan okuldur. Sol tarafında ise erkek çocuklar için planlanan aynı boyutlarda yarı kâgir koğuş yer almıştır³. Giriş kapısının hemen karşısına gelen oda, “hoca odası” olarak adlandırılmıştır. Koğuşların, hoca odasının ve holün yüksekliği 12 ziradır (9 m.). Detaylandırılmadan çizilen plandan yapının tek katlı olduğu düşünülebilirse de yerinde yapılan incelemelerden iki katlı olduğu görülür.

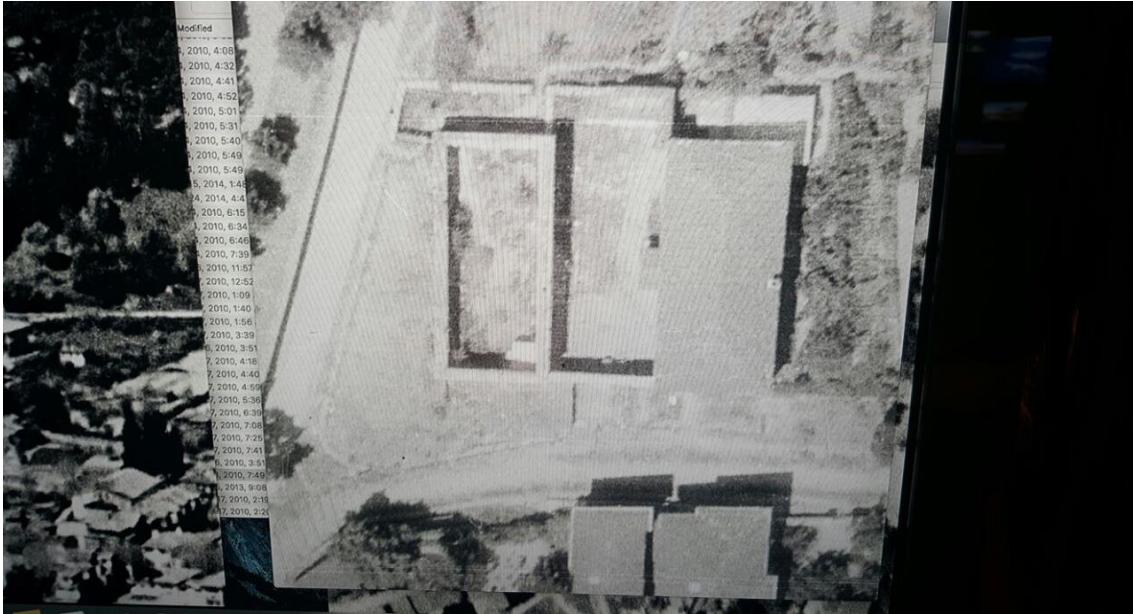
Hazırlanan haritaya göre, yanar sıbyan mektebinin arsası ise Yeniköy’de adı belirtilmeyen bir Rum kilisesinin karşısında yer almaktadır. Dikdörtgen planlı arsanın dört tarafından yollara ilaveler yapılmıştır. Mektep arsasının Rum kilisesine bakan tarafında yanar mektep yer almaktayken, arka tarafında kürkçü Kostaki’nin evi ve kahve bulunmaktadır. Denize çok yakın olan mektep arsasının deniz kıyısı ile arasında bazı evler, dükkanlar ve boş bir arsa haritada gösterilmiştir. Bu alanda önemli bir konumda olan Rum kilisesinin boş arsa ve yer yer evlerle çevrili olduğu plandan anlaşılmaktadır. Yanar söz konusu mektebin arsası yerine Patrik Antimos’un isteği olan Çukurbostan mevkiine Rum mektebinin yapıldığı anlaşılmaktadır. 20. yüzyıl başında yapılan Rumeli Ciheti Haritası’nda da görüleceği üzere kız ve erkek okuluna ilişkin plan ile arşiv belgesindeki plan birbirleri ile tutarlılık göstermektedir (Şekil 10). Ancak hoca odasına ilişkin detaylar Rumeli Ciheti Haritası’nda yer almamıştır. Bu noktada, ya yapının tasarlandığı gibi inşa edilmediği ya da hoca odasının zaman içinde ortadan kalktığı düşünülebilir. Seçenekler arasında inşa edilmemiş olmasının bulundurma nedeni, arşiv planlarında görülen yapı ya da yapıların bire bir uygulanmadıklarının dikkate alınmasındandır.

Şekil 10. Rumeli Ciheti Haritaları: 1. Yeniköy İlk Mektebi (Karatodori Kız ve Erkek Okulları), 2. Dere Sokağı, 3. Aya Yorgi Kilisesi.

Şekil 11. 1950'de Yeniköy Rum İlkokulu ve çevresini gösteren fotoğraf
(Pınar Çakmak ve Hakan Kılınç Arşivi)

Şekil 12. Yeniköy Okullarına İlişkin Hava Fotoğrafi
(Pınar Çakmak ve Hakan Kılınç Arşivi)

Daha önce ifade edildiği gibi bu yapılar daha önce denize daha yakın bir konumda bulunan ve yanan bir Rum Okulu'nun eksikliğini gidermek için inşa edilmiştir (COA., İ.HR., Dosya no:43, Gömlek no:20005). Bununla birlikte, Yeniköy sahillerinde pek çok yalının yanmasına sebep olan ve sahilde etkili olan Yeniköy yangınının 1832 yılında çıktığı dikkate alınır; okulun bu dönemde yandığını olasılıklar arasına dâhil etmek

gerekir⁴. Bu sebeple, 1847 yılında dönemin patriği Antimos, yanan okul binasının arsasının yol genişletmelerine gittiği için küçüldüğünü ve çok acil okula ihtiyaçları olduğunu ifade ederek, Aya Yorgi Mahallesi'nde Çukurbostan denilen mevkide bir kız, bir erkek okulunun yapılmasını talep etmiştir (COA., İ.HR., Dosya no:43, Gömlek no:20005). Patriğin bu talebinin kabul gördüğü ve bugün yapıların inşa edildiği tespit edilmektedir.

Ancak, bu yapıların inşasına karar verildiği dönem tasarlanan planları, birbirleri ile ilişkili yapı grupları biçiminde tasarlanmış olup, ortada yer alan hoca odası ile kız ve erkek öğrencilere ait iki dikdörtgen planlı prizmatik yapı orta avluyu "U" biçiminde saracak biçimde düşünülmüştür. Osmanlı toplumunda kız ve erkek öğrencilere ayrı binalarda eğitim verilmesi kuralı, Rum cemaati tarafından da uygulanmış ve bu sebeple aynı bina içinde duvarlarla cinsiyet ayrımına bağlı bir planlama veya ayrı binalar ya da katlarda, ayrı girişlerle planlama yapma yaklaşımı sıkça geliştirilmiştir. Ayrıca bu okullar Karatodori Okulu olarak anılmaktadır.

Bu noktada, yapılara ilişkin Harita Genel Komutanlığı Fotoğraf Arşivi'ne ait 1950 yılına tarihlenen hava fotoğraflarında, özgün planı doğrulayacak biçimde veriler elde edilmiştir (Şekil 11-12). Arşiv belgesindeki çizimlerden bugün ayaktaki yapının kız okulu olarak inşa edilmesinin planladığı anlaşılmaktadır (COA., İ.HR., Dosya no:43, Gömlek no:20005). Ancak bazı kaynaklar günümüze gelebilen yapının erkek okulu olduğunu kaydeder (Türker, 2004: 36). Bu durum yapının inşa edildikten sonra farklı kullanım biçiminin tercih edilmesi kadar, sonradan ihtiyaca bağlı olarak da zaman içinde tercih değiştirilebileceğini de düşündürür ki; ikinci savı destekleyen bir gelişme, 1872 yılında Yeniköy Zografyan Kız Okulu'nun inşa edilmesiyle gerçekleşecektir. Bu okulun sadece kız öğrenciler için inşa edilmiş olması Karatodori Kız Okulu'nun tümüyle erkek öğrencilere terk edilmesine sebep olmuştur.

Okul işlevini kaybetmesinin ardından yapılara zaman içerisinde başka işlevler yüklenmiştir. Geçmişte önce kız sonra erkek okulu olarak hizmet veren yapının işlevi de değişmiş ve bodrum katı yakın zamana kadar çamaşırhane olarak kullanılmış, zemin katı da konuta dönüştürülmüştür. Günümüzde de konut olarak kullanılmaktadır. Bu yapı cephe bütünlüğünü günümüze kadar korumuştur. 2. derece tarihi eser olarak tescillidir. Bugün ayakta kalan yapının; Sarıyer İlçesi Yeniköy Mahallesi'nde yer aldığı tespit edilmiştir. Bulunduğu yapı adası, batıda Sait Halim Paşa Caddesi, güneydoğuda Güzel Köşkler Sokağı, kuzeydoğuda Simitçi Salih Sokağı ile çevrelenmiştir (Şekil 13).

Diğer yapı ise her cephesine bazı nitelsiz ekler yapılarak genişletilmiştir. Hava fotoğraflarından da anlaşılacağı gibi 20. yüzyılın ilk yarısında, büyük olasılıkla yangın nedeniyle, yok olan çatının yerine de betonarme döşeme yapılarak çatı görevi alması sağlanmıştır. Bu nedenle sokaktan bakıldığında eski eser bir yapı olduğu anlaşılamamaktadır. Bir dönem sinema olarak kullanılan yapı, günümüzde de atölye ve konut olarak hizmet vermektedir. Bu durumda biri tescillenen diğeri ise yıkılmış ve zamanında tedbir alınamayarak üzerine gecekondular inşa edilen iki okul binasının varlığı ortaya çıkmaktadır.

Şekil 13. Yeniköy Kız Okulu (Karatodori Kız Okulu) olarak inşa edilen ve sonrasında erkek okulu olarak kullanılan yapı (Fotoğraf: Pınar Çakmak ve Hakan Kılınç Arşivi).

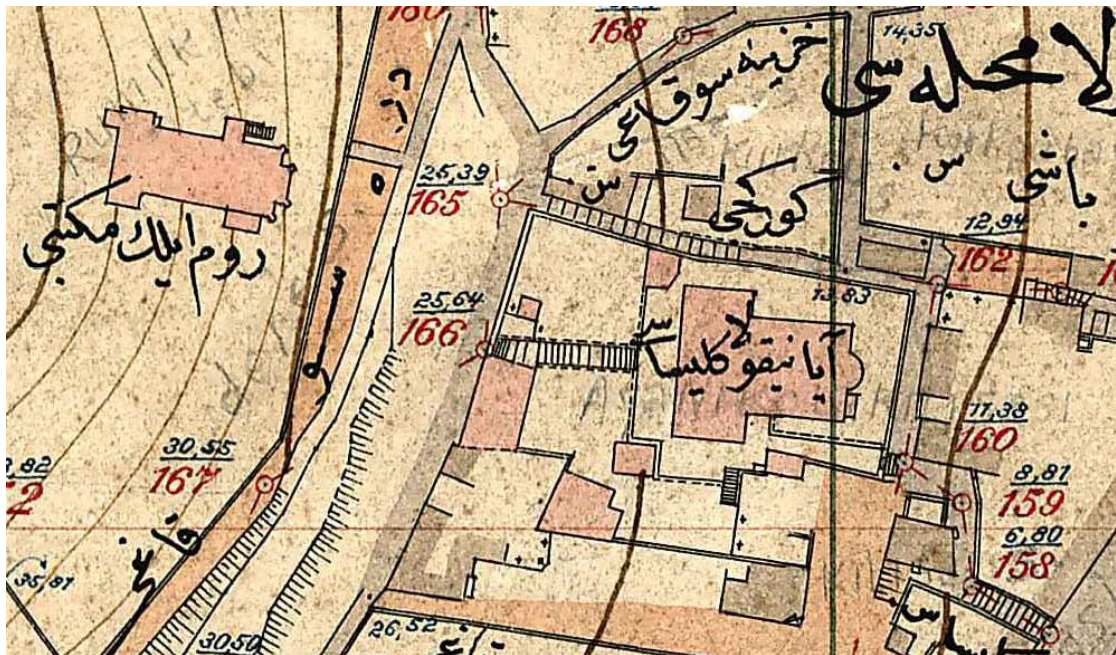
Yeniköy’de bugün ayakta olan diğer okul yapısı Zografyon Rum Kız İlkokuludur. Yeniköy Zografyon Rum Kız İlkokulu (Yeniköy Karma Rum İlköğretim Okulu), mimar Konstantinos Dimadis tarafından inşa edilmiştir. 1871 yılında Hristaki Zografos’un Yeniköy’de kullanılmak üzere yapmış olduğu büyük miktardaki bağışın bir kısmı ile Aya Nikolaos Kilisesi’nin arkasındaki bir tepecik üzerine yapılan Yeniköy Zografyon Kız Okulu, Fener Erkek Lisesi mimarı Konstantinos Dimadis tarafından inşa edilmiştir. C. Sözbir’e göre, okulun 1871 yılında yapıldığı, Milas’ın “İstanbul Mühürleri” adlı kitabında bulunan 1871 tarihli damgadan anlaşılmaktadır. Ancak yapının ön cephesi olan doğu cephesinde bulunan mermer plakada eski Yunan rakamlarıyla “1872” tarihi yazmaktadır. Buna göre okulun inşasının 1872 yılında tamamlandığı düşünülmektedir. Yapı, tarihte en erken 20. yüzyılın başında hazırlanan Necip Bey Haritaları’nda görülmektedir. Rumeli Ciheti Haritası’nda ise daha detaylı olarak ölçüleriyle birlikte verilmiştir (Sözbir, 2011: 13). Annuaire Oriental’e göre, okulun mimarı olan Konstantinos Dimadis, 1887-1900 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Ancak mimarın 1887 yılından önce de çalışmaları bulunmaktadır. Yunan vatandaşı olan Konstantinos Dimadis, İstanbul’da kırmızı mektep olarak bilinen Fener Erkek Lisesi’nin mimarıdır. Ailesinde de mimarlık mesleğini yapan çok sayıda kişi bulunmaktadır (Şenyurt, 2012: 175-176).

Mimarın inşa ettiği Sancaktar Yokuşu’nun sonunda bulunan Fener Erkek Lisesi ile Yeniköy Zografyon Kız Okulu arasında biçimsel bazı benzerlikler bulunmaktadır. Fener Erkek Lisesi’nin cephe düzenlemesi ve malzeme kullanımı ile benzerlikler taşıyan bu okul, İstanbul mimarisinde temsiliyetleri olan Rum cemaatine ilişkin kültürel bir mirastır. İki yapının da kırmızı tuğladan süslü duvarları ve kale benzeri cephe tasarımları ile kısmen Neo-Bizans üslup özellikleri verdiği söylenebilir. “T” planlı Zografyon Kız Okulu’nun doğu cephesinde (Şekil 14) yapı yüksekliği boyunca yapılan ve çatıda kemerle sonlandırılan merkezi çıkma ve köşelerdeki açılı biçimlenmeler yapının ana karakteristik özelliklerini vermektedir (Şekil 15). Dikdörtgen planlı olan yapıya sonrada eklenen “Hizmetli Birimi” yapıyı “T” plana dönüştürmüştür (Şekil 16).

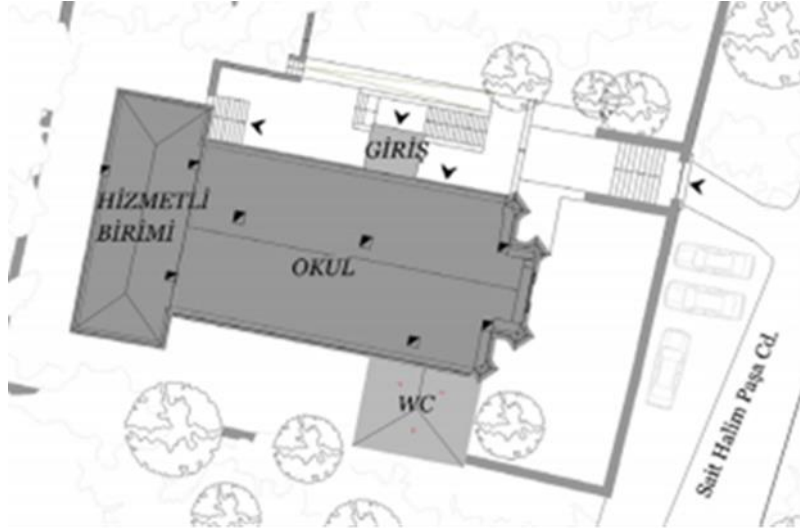
Yapının kat silmeleri olarak kullanılan yatay bölümlenmelerinde, pencere pervazlarında ve saçak süslemelerinde kırmızı tuğlanın kullanıldığı görülmektedir. Restorasyon geçiren Yeniköy Zografyon Kız Okulu, restorasyon sonrasında yeniden okul olarak 2015 yılında kullanıma açılmıştır. Tarabya İngiliz Okulları'nın ilköğretim binası olarak kullanılan yapının restorasyonu, hem Osmanlı'dan kalan mimari mirasın hem de kentin yapı stoğunun değerlendirilmesi açısından önemli bir girişimdir.

Şekil 14. Yeniköy Zografyon Kız Okulu doğu cephesi
(<https://www.itohaber.com/haber/guncel/208482/aslina>)

Şekil 15. Rumeli Ciheti Haritaları'nda sol üst köşede Zografyon Kız Okulu ve karşısında Aya Nikola Kilisesi

Şekil 16. Yeniköy Zografyon Kız Okulu Vaziyet Planı (Sözbir, 2011, s. 21).

20. yüzyılın başlarında Yeniköy’de okul inşasına ilişkin bir girişimin daha olduğu belgelerden ortaya çıkmaktadır (COA., İ.MF., Dosya no: 22, Gömlek no: 18). Boğaziçi Yeniköy’de Panayia Mahallesi’nde inşa edilmek istenen okulun 8 numaralı arsasının bir kenarı, Sadrazam Halim Paşa’nın köşkü ve bahçesi, diğer kenarı Raif Paşa’nın köşkü ve bahçesi, üçüncü kenarı Raif Paşa’nın köşküne giden yol ve dördüncü kenarı da Dere Sokak ile çevrili olarak tarif edilmiştir. Rum mektebi inşa edilmek istenen arsa Duka Sofyanos (?) Vakfı’na aittir ve 500 kuruş icâre-i mu ‘accele ve yıllık 50 kuruş icâre-i müeccele ile Rum cemaatine bırakılmıştır. Belgede yazanlar şöyledir:

“Duka Sofyanos Evkafına mahsus senettir.

Tevliyeti bâ-berât-ı âlişân uhde-i dâ‘iyâneme muhavvel ve gallesi Kuds-i şerif Kamame Kilisesi Rum ruhhabîni fukarasının ta‘âmiyelerine meşrut ve kilise-yi mezkur avarızına merbut Duka Sofyanos müstesna Vakfı müstegillâtından Boğaziçi’nde Yeniköy karyesinde Penaiye mahallesinde Dere sokağında kain sekiz numara ile murakkam olup mukaddemâ Lenofet Bey’in ve el-yevm sadrazam fehâmetli devletli Said Halim Paşa hazretlerinin sed mahalli ve bazan paşa-yı müşârun-ileyh hazretlerinin köşkü bahçesi ve bir tarafı mukaddemâ Misak Ağa’nın ve el-yevm Raif Paşa veresesinin köşkü bahçesi ve bir tarafı verese-i muma-ileyhin köşküne giden tarik-i has ve taraf-ı râbi‘i dere sokağıyla mahdud arsa karye-i mezkure Rum cemaati mekâtibi inşa olunmak üzere fi 15 Ra [1]300 tarihinde beş bin kuruş icare-i muaccele ve senevî elli kuruş icare-i müeccele ile cemaat-i mezkureye tefviz edildiği defter vakfının 453 numaralı sahifesinde mukayyed olmakla Yeniköy karyesi Rum ahalisi namına muhtar-ı evvel Kostaki Efendi’nin vuku bulan istidâsı üzerine defter-i vakfdan bi’l-ihrac zâyi’inden işbu vakf senedi ita kılındı.

Fi 25 Rebiülevvel 1332 ve fi 8 Şubat 1329

Vekil-i Patrik-i Kuds-i şerif ve müteveli-i Vakf-ı Sofilinos

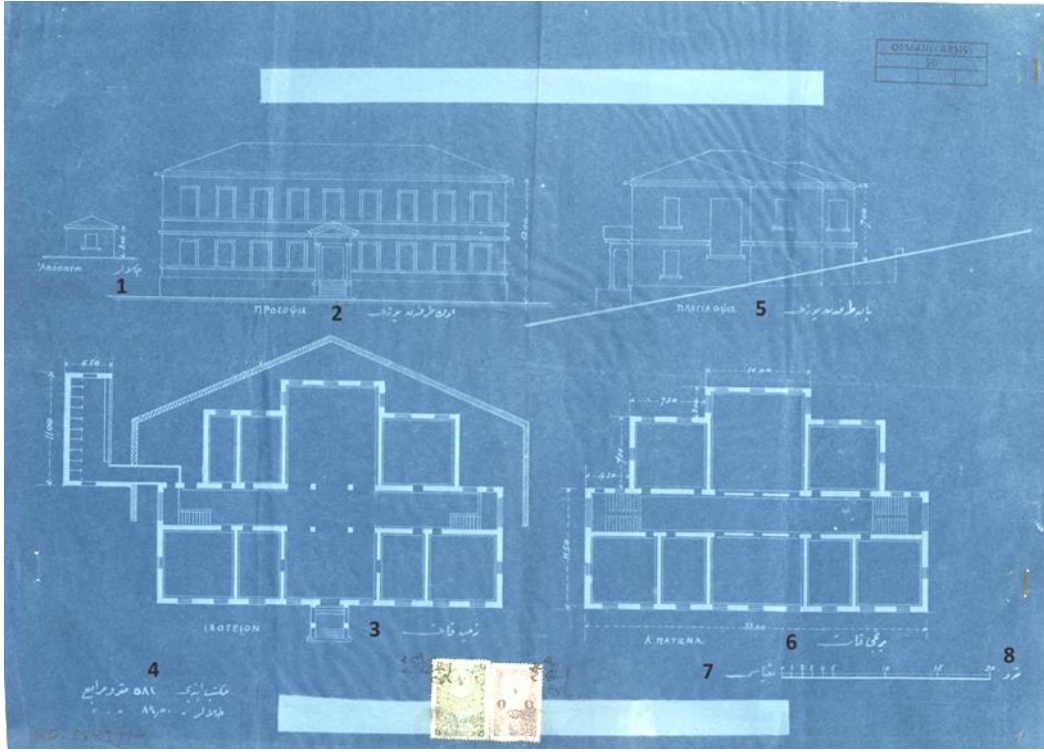
Aslına mutâbıkdır fi 27 Şubat [1]329

Mühür: Beyoğlu Mutasarrıflığı”

Bu alanın yaklaşık olarak 3 dönüm kadar yer tuttuğu ve arsanın orta yerinde daha önce inşa edilen bir Rum kız okulu olduğu ifade edilmiştir. Yeniköy’de mevcut olan bir erkek okulunun ihtiyaca yetmemesi nedeniyle onun terk edilmesi inşa edilmek istenen okulun da söz konusu kız okulu civarında, planda gösterildiği biçimde 33 metre boyunda, 18 metre genişliğinde, 12 metre yüksekliğinde toplam 594 metre kare alana sahip, iki katlı ve 5 kapılı, 49 pencereci kâgir olarak inşa edilmesi uygun görülmüştür (Şekil 17). Verilen ölçüler dosya içindeki bazı belgelerde yanlış yazımdan dolayı olsa gerek, farklılık göstermekle birlikte, kendi içinde tutarlı olan ölçülerin burada verilmesi uygun görülmüştür. Okul yapısının dışında 11 metre boyunda, 4,5 metre genişliğinde ve 3 metre yüksekliğinde toplam 49,5 metre kare tuvalet inşa edileceği ve inşaat masrafı olarak yaklaşık toplam 3500 liranın Yunan tebaasından müteveffa banker Mösyö Üstati Okinidis’in (Efstathios Evgenidis olmalı)⁵ mirasçıları tarafından ödeneceği belirtilmiştir. İnşa edilecek okulun “Okinidyon” (“Evgenidion” olmalı) adıyla anılacağı da kaydedilmiştir. İnşa edilecek okul binası mevki olarak İslam mahalleleri ile ilişkisi olmayan, camilere yakınlığı bulunmayan bir noktada olduğu için ve Rum cemaatinin 800 hanede 2800 kişilik nüfusu bulunduğundan inşa edilmesinde sakınca görülmemiştir.

Okulun planı ters “T” biçiminde çizilmiştir. Yanlarda ikişer oda olan ve birkaç basamakla yükseltelen giriş bölümü iki tarafında sınıflarla sınırlı büyük ve dikdörtgen formda bir teneffüs alanına açılmaktadır. Sınıfları ve teneffüs alanını ortadan bölen koridorun iki ucunda üst kata ulaşan merdivenler yerleştirilmiştir. Eğimden yararlanılarak yarım kat yüksekliğinde yapılan tuvaletlere koridorun bir ucunda bulunan merdivenler kullanılarak ulaşılmaktadır. Alt katta yer alan giriş ve teneffüs alanının üstüne denk gelen kısım iki büyük odaya dönüşmüştür. Üst katta da alt kattaki gibi iki ucu merdivenlerle sınırlanmış, planın ortasından geçen ve oda kapılarının açıldığı koridor düzeni devam etmiştir. Kıvrık çatılı ve prizmatik bir forma sahip yapı, dikdörtgen pencereleri, yatayda süreklilik gösteren kat silmeleri, basamaklarla yükseltilmiş, üçgen alınlıklı girişi ile Neo-klasik özellikler göstermektedir.

19 Mayıs 1914 tarihine ait bir belgede bu okulun inşası için izin verilmesi hakkında Rum patrikliğinden talepte bulunulmuştur. 23 Mayıs 1914 tarihinde ise Yeniköy’de Panayia Mahallesi içinde bir erkek okulunun kurulmasına ilişkin izin; sadrazam, evkâf, maliye, maarif, adliye nazırlarının imzası ile verilmiştir (COA., MV., Dosya no: 235, Gömlek no: 79). Ancak bu yapının inşa edildiğine dair bir bilgiye sahip olunamamıştır.

Şekil 17. 1. Helalar, 2. Ön taraftan yüzü, 3. Zemin katı, 4. Mekteb ebniyesi 581 metre merâbi‘ helalar ebniyesi 89,50 metre merâbi‘, 5. Yan taraftan yüzü, 6. Birinci kat, 7. Mikyası, Fi 27 Şubat sene [1]329/12 Mart 1914 (COA., ŞD., Dosya no: 2383,Gömlek no: 14).

4. Sonuç

Rum cemaatinin İstanbul’da Rumların yoğun olarak yaşadıkları Galata-Pera’daki okul yapımlarına ilişkin faaliyetleri, Boğaz köylerine göre daha fazla inceleme altına alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında bir Boğaz köyü olarak Yeniköy’de, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonraki okul inşa faaliyetlerine ilişkin bilinmeyenler de ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu süreçte, Yeniköy’de okul yapımları için öğrenci sayısının fazlalığı, yangın sebebiyle okul binalarının ortadan kalkması gibi sebepler rol oynamıştır. Yeni okul inşalarına ilişkin girişimler ise biri Rum (Hıristaki Zoğrafos) diğeri Yunanlı (Efstathios Evgenidis) bankerler ile bir Osmanlı bürokratu (II. Mahmud’un doktoru Karatodori Paşa) tarafından gerçekleştirilmiştir. Patrik Antimos’un dilekçesinde de Rum çocuklarının imparatorluk içinde eğitim almalarına özel bir önem verildiği dikkat çekmektedir. Bununla birlikte inşa faaliyeti için maddi koşulların da sağlanması gerekmektedir. Bunun için 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 yılındaki İslahat Fermanı’nın yarattığı olumlu koşullar ötesinde, 1853-1856 yılında Kırım Savaşı sonrasında Rum tüccarların ordu iâşesini üstlenmesi rol oynamıştır. Böylelikle Rum tüccarların içinde bulunduğu orta sınıf ekonomik ve toplumsal açıdan yükselerek, cemaatin kurullarından çocuklarına eğitim verebilecek kurumları talep etmiş (Bozis, 2005: 50) ancak aynı zamanda maddi yardımlarla bu okulların inşasında girişimde bulunmuşlardır. Tüm bu şartların bir araya gelmesiyle Yeniköy’de okul yapımlarına ilişkin yapı üretiminin gerçekleşmesi mümkün hale gelmiştir.

Yeniköy’de Rumların yaşadığı kilise etrafında gelişen mahalle dokusuna yeni inşa edilen okullar da katılmıştır. Kiliselerin çok yakınında yer alan bu okulların mimarileri birbirlerinden farklılık göstermektedir. Konstantinos Dimadis’in mimari tercihleri sebebiyle Neo-Bizans tarzında ortaya çıkan Zografyon Kız Okulu ile önemli bir girişim olan ancak gerçekleşmeyen “Evgenedion” okulunun Neo-klasik tarzının arasında fark bulunmaktadır. Genellikle Yunanlı girişimciler tarafından inşa edilmek istenen Rum okulları Neo-klasik özellikler taşımaktadır. Neo-klasik tarzdaki Rum okullarının imparatorlukta en etkili uygulayıcısı ise Periklis Fotiadis’tir (Şenyurt, 2012: 40, 52). Karatodori okullarında ise binaların özgünlüğünü yitirmesi dolayısıyla üslup okuması yapmak oldukça güçtür.

Tanzimat sonrasında eğitim alanındaki yeniden düzenlemeler, Rum cemaatinin görece zenginlik kazanarak okul yapımlarında öncülük etmesi, okul yapımlarına mekânsal yetersizlik ve yangın gibi sebeplerle ihtiyaç duyulması gibi bazı durumlar, Yeniköy’de okul inşalarına ilişkin girişimlere sebep olmuştur. Okul yapma girişimlerinin ortaya çıkmasına sebep olan diğer bir deyişle okulları yapan ve yaptıranlar bağlamında Yeniköy okulları, diğer Boğaz köyleri hakkında da başka araştırmaların yapılması için yeni bir alan açmaktadır. Bununla birlikte Yeniköy’deki Karatodori Okulları’nın günümüzde restorasyona ihtiyaç gösterdikleri dikkat çeken diğer bir konudur.

Dipnotlar

² <https://www.ntv.com.tr/turkiye/bogazdaki-yalilar-sefarethane> (Erişim: 30.08.2020).

³ Yapılara ve açıklıklara ait boyutlar ziranın 75 cm. olarak alınmasıyla hesaplanmıştır.

⁴ Şehsuvaroğlu, 1832 yılında Boğaziçi’nde muhtelif yangınların çıktığını, bunlardan ilkinin Yeniköy yangını olduğunu ifade eder. Yeniköy’de David’in yalısında çıkan yangının etraftaki üç yalı ile bir yağhaneyi yaktığından söz eder (Şehsuvaroğlu, 1986: 351).

⁵ Yeniköy Panayia Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfı Müdürü Mikail Hanutoğlu ile 3 Eylül 2020 tarihinde telefonla yapılan görüşmede alınan bilgiye göre böyle bir okul yapımına ilişkin girişimin ünlü banker Efstathios Evgenidis’e ait olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla belgede geçen isim bu bankere ait olmalıdır.

Kaynaklar

A Alus, S. M. (1997). İstanbul Kazan Ben Kepçe, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ayverdi, S. (1968). Boğaziçi’nde Tarih, İstanbul: Baha Matbaası.

Balıkxane Nazırını Ali Rıza Bey. (2011). Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı, İstanbul: Kitabevi.

Baronyan, H. (2016). İstanbul Mahallelerinde Bir Gezinti, çev.: Paris Hilda Teller Babek, İstanbul: Can Sanat Yayınları.

- Basiretçi Ali Efendi. (2017). İstanbul Şehir Mektupları, İstanbul: Erdem.
- Birsel, S. (2014). Boğaziçi Şingir Mıngır, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bozis, S. (2005). Pera Rum Cemaatinin 200. Yılı, İstanbul Dergisi (52), İstanbul: Tarih Vakfı, ss. 46-53.
- Deleon, J. (1998). Bir Tutam İstanbul, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dethier, P. A. (1993). Boğaziçi ve İstanbul (19. Yüzyıl Sonu), çev.: Ümit Öztürk, İstanbul: Eren Yayınları.
- Dökmeci, V. ve Koramaz, T. K. (2008). Yeniköy, İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı.
- Erkan, P. (2009). Tanzimat'tan Cumhuriyete Galata-Şişli Güzergahındaki Gayrimüslim Cemaat Okulları, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Evren, B. (2010). Seyyahların Gözüyle Semt Semt İstanbul, İstanbul: Novartis.
- Gökbilgin, M. T. (1992). "Boğaziçi", TDV İslam Ansiklopedisi, C.: 6, İstanbul: TDV, ss. 251-262.
- Kaplanoğlu, R. (1998). İlk Nüfus Sayımlarına Göre İstanbul'da Nüfus ve Kentsel Gelişme (1826-1935), Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları.
- Koyuncu, A. (2013). Tanzimat Dönemi Eğitim Reformları Işığında Çanakkale'de Gayrimüslim ve Ecnebi Mektepleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Yıl 11, S.: 15, ss. 77-127.
- Macar, O.D. (2010). Osmanlı Rum Eğitim Sistemi ve İstanbul Rum Kız Okulları (19. ve 20. Yüzyıl), Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 10(2), ss. 771-817.
- Olivier, A. (2016). 18. yüzyılda Türkiye ve İstanbul, İstanbul: Köprü Kitapları.
- Örik, N. S. (2011). İstanbul Yazıları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sözbir, C. (2011). İstanbul Yeniköy Zoğrafyan Rum Kız İlkokulu Restorasyon Projesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Şehsuvaroğlu, H. Y. (1986). Boğaziçi'ne Dair, İstanbul: T.T.O.K.
- Şenyurt, O. (2012). İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Taşçıoğlu, T. (1994) "Yeniköy", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.: 7, Ankara: Kültür Bakanlığı İstanbul: Tarih Vakfı, ss. 485-486.
- Türker, O. (2004). Nihori'den Yeniköy'e Bir Boğaziçi Köyünün Hikayesi, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Haritalar

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Hrt_004770.

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Hrt_00042.

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Hrt_004531.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA.) Belgeleri

İ.HR., İrade Hariciye (Dosya no: 43, Gömlek no: 20005).

İ.MF., İrade Maarif (Dosya no: 22, Gömlek no: 18)

MV., Meclis-i Vükela (Dosya no 235, Gömlek no: 79).

ŞD., Şurây-ı Devlet (Dosya no: 2383, Gömlek no: 14).

İnternet Kaynakları

<https://www.ntv.com.tr/turkiye/bogazdaki-yalilar-sefarethane>, (30.08.2020).

Fotoğraf Arşivi

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi.

Pınar Çakmak ve Hakan Kılınç Arşivi.